

Anotācijas

Kristīne Krumberga Ģeogrāfijas un zemes zinātņu fakultāte, LU

Ūdens klāt(ne)esamība Latvijā nākotnes iztēlēs: rīcībpolitiku kontentanalīze

Mūsdienu klimata pārmaiņu kontekstā spēja sadzīvot ar ūdeni un ūdeņainumu ir izšķiroši svarīga individuālu un kolektīvu noturības spēju veidošanai. Pētījumā analizēts, kā ūdens/ūdeņi tiek redzēti dažādu nozaru ilgtermiņa attīstības stratēģijās jeb rīcībpolitikas dokumentos, kādas cilvēka-ūdeņu attiecības un kolektīvās nākotnes tie reprezentē un projicē. Cilvēka-ūdeņu attiecību kompleksitāti rada ne vien dažādie veidi un intensitātes, kādos ūdens ir klātesošs Latvijas ģeogrāfiskajā vidē, bet arī antropocentriskā perspektīva un vēsturiski mantoto modernitātes naratīvu un racionalitāšu noturīgums, kas ūdens klātesamību un norises arvien redz kā pakārtojamas cilvēka-zemes attiecībām. Lai gan jaunākie naratīvi atzīst ūdeni un ūdeņainumu kā ekoloģisku vērtību, to fokusā primāri ir ūdens/ūdeņu funkcionālā nozīme, piemēram, kā infrastruktūra bioloģiskās daudzveidības saglabāšanai.

Karīna Ješkina Ģeogrāfijas un zemes zinātņu fakultāte, LU

Nacionālo parku iedzīvotāju rūpes par dabu

Rūpes (*care*) kā pētnieciskais ietvars, ar kura palīdzību analizēt ar dabas aizsardzību saistītus jautājumus, ir salīdzinoši jauna perspektīva. Lai gan dabaszinātņu pieejās rūpes nereti tiek skatītas kā pārvaldības (*stewardship*) pieejas motivējošā komponente vai kā viena no attiecīguma (*relational*) dabas vērtībām, turpinot feminisma studijās attīstīto rūpju ētiku, var tikt sniegts pienesums arī dabas aizsardzībai. Leģitimējot ar emocijām un subjektīvajām zināšanām saistītos skatījumus, var tikt veidotas jaunas, būtiskas saiknes starp zinātnisko, nereti ikdienai tālo pasauli un dabas pieredzi, ar kurām nacionālo parku iedzīvotāji saskarās ik dienu. Sociālo zinātņu pētniece Rozija Koksa ir minējusi, ka, rakstot par rūpēm, tiek uzsvērts, ka tās ietver kā problēmas, tā iespējas. Šos atziņus apstiprina arī lasītais Gaujas un Ķemeru nacionālo parku iedzīvotāju intervijās. Paužot rūpes par mežiem, metodes gādības sajūtas realizēšanai būtiski atšķiras, sākot no nepieciešamības uzturēt mežu tīru, sakoptu un brīvu no kritālām un kaitēkļiem līdz skaļām cerībām par izteiktāku neiejaukšanos dabas procesos. Reizē starp rūpju objektu un izpausmju ambivalenci vērojamas arī līdzības – rūpju un personisko pārdzīvojumu saistība un cieņa pret dabas resursu lietojumu.

Dāvis Valters Immurs, Haralds Punculis, Agris Puriņš SIA "Jāņa sēta"

"būvēt turbīnas nedrīkst sargāt ainavu": kā novērtēt vēja parku ietekmi uz ainavu un kultūrvēsturi Latvijā?

Zaļā kursa un jaunās enerģētiskās drošības politikas kontekstā no 2022. gada Latvijas ainavā strauji ienāk vai vēl plāno ienākt jauni elementi — vēja turbīnas. Gan valsts uzņēmums SIA "Latvijas Vēja parki" (LVP), gan citi uzņēmumi meklē piemērotākās vietas vēja parku būvniecībai. Turklāt, attīstoties vēja tehnoloģijām, tiek aplūkota krietni plašāka ģeogrāfija: ne tikai piekraste, kuras zinām kā vietas ar vislielāko vēja ātrumu, bet arī iekšzeme, t. sk., meža zemes.

Atšķirībā no senāk būvētajiem parkiem, šoreiz ir jāveic ietekmes uz vidi novērtējums (IVN), kurā, līdzās ietekmei uz bioloģisko daudzveidību, cilvēka labsajūtu un citiem aspektiem, tiek aplūkota arī ietekme uz ainavu, kultūrvēsturi un rekreāciju. Tā tiek vērtēta divējādi. Ar kvantitatīvo analīzi: redzamības karšu un 3D modeļu par to, kā situācija mainītos pēc ieceres īstenošanas, veidošanu. Ar kvalitatīvo pieeju: ietekmes būtiskuma un nepieciešamības pēc rekomendācijām noteikšanu— vērtēts gan apdraudētais objekts vai skats un tā nozīme, gan turbīnu redzamības aspekti.

Šajā referātā aplūkota pieredze, vērtējot vēja parkus “Limbaži” (pie Salacgrīvas) un “Valmiera—Valka” (starp Strenčiem un Valku), tai skaitā, saņemot noraidošu attieksmi no iedzīvotājiem. Vērtējuma gaitā uzdots un radušies daudz jautājumu. Uz kādas kvalitātes ainavu iedzīvotājiem ir tiesības? Vai un kā iecere ietekmēs kultūrvēsturiskas prakses? Kādas ir ainavu eksperta iespējas ietekmēt ieceri? Cik subjektīvas ir ainavas? Šie ir tikai daži no tiem.

Valda Kļava *Vēstures un filozofijas fakultāte, LU*

Daba jauno laiku sākuma cilvēka acīm: liecības mākslas darbos

Zināšanas par attieksmi pret dabu jauno laiku sākuma sabiedrībā ir fragmentētas - izkaisītas dažādu zinātņu laukos, kur tvertas konkrētajai zinātnei atbilstošā rakursā, vai salīdzinoši šauri fokusētas specifiskas ievirzes starpdisciplinārā izpētē. Vēstures pētījumos tā nav patstāvīga tēma, kaut kontekstuāli izgaismojas, runājot par saimniecisko darbību, zinātņu un pasaules uzskata attīstību, mākslas un literatūras sižetiem. Tikmēr daudz var pavēstīt mākslas darbs, ja to nolūkā izziņāt sabiedrībā pastāvošos uzskatus mērķtiecīgi izmanto kā vēstures avotu, analizējot ar ikonogrāfiskās analīzes un ikonoloģiskās interpretācijas metodēm un konfrontējot ar no citiem vēstures avotu veidiem iegūtām zināšanām. Tad detaļās izgaismojas pētāmā laika cilvēka priekšstatu un intereses par dabu amplitūda – no viduslaikos sakņotās dabas un atsevišķu tās elementu kā zīmes vai simbola izpratnes līdz attieksmei pret dabu kā pret patstāvīgu veselumu, nozīmīgu lielumu un izziņas objektu. Taču varam konstatēt vēl arī vienu īpašu, pārsteidzoši agrīni sevi parādījušu skata punktu - satraukumu par labai nodarītu kaitējumu un kritiku pret apstākļiem, kas spiež cilvēku uzturēties veselībai kaitīgā, saimniecisku mērķu vārdā degradētā vidē. Tas ienes būtiskas nianšes mūsu priekšstatos par jauno laiku sākuma sabiedrības attieksmi pret saimniecisko progresu.

Juris Dzelme *Ķīmiskās fizikas institūts, LU*

Dzīvības un apziņas tiesības uz labvēlību

Visuma, kas mainoties spēj sevi izziņāt, pastāvēšanas jēga ir sarežģītības un zināšanu vairošana. Entropijai augot veidotajās nejaušību un nelineārās dinamikas virzītajās plūsmās, kustoties starp *haosu un kārtību*, mainīgā vidē rodas ierobežoti laikā un telpā invarianti. *Spontāna simetrijas zaudēšana rada laiku, sarežģītību, dzīvību, apziņu* (brīvību un gribu). Norobežotu (no vides) sistēmu (subjektu) kopas (dzīvības), kura ir stabilāka par ārējās vides mainīgāko daļu, vajadzība vairoties (iegūstot, glabājot un izmantojot *enerģiju un informāciju*) rada subjektos notikumu iekšēju vērtēšanu un *apziņu*, kas, izmantojot hierarhiju un veicot laba un ļauna nošķiršanu, īsteno Visuma tieksanos uz *zināšanām*. Zināšanas vairojošā apziņa, kura īstenojas *transcendentās dzīvības izpausmēs* (augos, dzīvniekos, cilvēkos, dabīgos un mākslīgos neironu tīklos) ir aizsargājama un harmonizējama kā *Visuma* tieksme uz *pašizziņu*.

Zināšanu noteicošā daļa ir sagataves *ričības modeļiem (RM)*, kuru 4 galvenās sastāvdaļas ir: *tagadnes* apraksts; *nākotnes* paredzējums; *līdzekļi* pārejai no tagadnes uz nākotni (vēlamo); *vērtēšana*. Kritēriji *zināšanu* subjektīvā skaistuma un objektīvās lietderības novērtēšanai pamatojas uz iespēju ar minimāliem līdzekļiem (tostarp, valodām) aprakstīt maksimāli daudz ceļu veidot RM. Galvenie kritēriji autonomai zināšanu daļai (tostarp, mākslas darbam) ir maksimizēt iespējas sasniegt dzīvības mērķus ar: *interpolāciju, ekstrapolāciju*, invariantu *simetriju* atrašanu, daudznozīmības (*metaforu*) lietošanu. Materiālie objekti (vispārināti teksti) ar valodu, tostarp matemātikas, palīdzību, ļauj aprakstīt sasaistītu RM kopu (*kultūru*) un izdalīt pašsaskaņotu, pilnu, atvērtu RM sistēmu – *ideoloģiju*.

Dace Bula *Literatūras, folkloras un mākslas institūts, LU*

Kā tas ir būt zilonim? Citbūtnes pieredze Ezeras zooprozā

Literatūra — gan mutvārdu, gan rakstu tradīcijā — izsenis veikusi pārsugu iejūtas un attēles vingrinājumus, vēstītāju vai pieredzējuma subjektu novietojot ārpus cilvēka, un ne vienmēr notikumu pieredzētājs vai vēstītājs būs tieši dzīva būtne. Citbūtnes naratīva izmantošanai mēdz būt dažādi mākslinieciskie nolūki, bet mūsdienu vides cilvēkzinātnes uzmanības lokā šādi literārie veikumi nonākuši tāpēc, ka piedāvā alternatīvu antropocentriskās perspektīvas vienvaldībai. Centieni ieņemt citus skatpunktus ir solis ceļā uz izpratni par esamības daudzkārsšo subjektivitāti un dažādo — ārpuscilvēka — pastāvēšanas interešu līdztiesību. Regīnas Ezeras stāsts Zilonis (1974) rauga lasītāju iemitināt ievainota dzīvnieka ādā. Tas ir cilvēka mēģinājums aizņemties ziloņa subjektivitāti, nokļūt viņa appasaulē (*Uexküll*). Mēģinājums raudzīties citām — ne cilvēka — acīm, piesavināties citas radības prāta, maņu, afektu un emociju pieredzi un to atveidot (patiesībā, konstruēt) ar cilvēkam pieejamiem līdzekļiem.

Artis Ostups Literatūras, folkloras un mākslas institūts, LU
Trauma un koki Knuta Skujenieka krājumā “Sēkla sniegā”

Knuta Skujenieka lēģerī rakstītā dzeja ir pilna ar kokiem – tie funkcionē kā atmiņas un ciešanu iemiesotāji, kā cilvēka sabiedrotie un cerības zīme. Atsevišķos dzejoļos Skujenieks ar kokiem veido īpaši ciešu saikni, identificējoties ar tiem traumatiskā kontekstā, proti, salīdzinot cilvēka ciešanas ar koku pieredzi skarajā Mordovijas dabā. Šis referāts iedziļinās koku un cilvēka attiecībās, izmantojot jaunākās traumas studiju atziņas, kas veidojušās spēcīgā jaunā materiālisma un posthumānisma ietekmē. Izvēlēta teorētiskā perspektīvā ļauj pārskatīt tradicionālo izpratni par traumu kā neizsakāmu un sevī ieslēgtu pieredzi un atklāt tās relacionālo raksturu, kurā dabai ir izšķiroša simboliska nozīme.

Krista Burāne

Teātris ekosociālās krīzes apstākļos - iespējamās lomas un dramaturģiskie pavērsieni

Referāta mērķis ir analizēt iespējamās teātra mākslas lomas ekosociālās krīzes apstākļos Kopš 1971. gada, kad Romas klubs publicēja pētījumu par izaugsmes robežām, skaidri norādot, ka, izbēgt no sociālās, vides un ekonomiskās krīzes varēs vien, mainot pasaules redzējumu, ir notikuši dažādi mēģinājumi to darīt, tomēr to veiksmē ir visai nosacīta. Lielākā daļa cilvēces, joprojām izvēlas dominējošu attieksmi pret dabu, antropocentriskās vērtībās balstītu izglītību un spītīgu nevēlēšanos iekļaut solidaritāti ikdienas tikumu un likumu kodeksā. Radikālo rūpju jēdziens, radies un izaudzis feministisko teoriju ietvaros, daļai no Latvijas sabiedrības šķiet tikpat biedējošs kā pilsētas ar attīstītu velostruktūru vai bezjēdzība kā sieviešu higiēnas līdzekļu brīva pieejamība skolu tualetēs. No teātra radītājas viedokļa lūkošos, vai un kā šādos apstākļos mainās Latvijas teātra saturs un forma un, kādi pavērsieni skatītāju apziņā ir iespējami, ja par mākslinieciskajiem līdzekļiem tiek izvēlēta dokumentalitāte un līdzdalība, bet par saturu - ekoloģiskās krīzes radīti stāsti, kuru galvenie varoņi neizskatās pēc cilvēkiem.

Ieva Astahovska Latvijas Laikmetīgās mākslas centrs

Dekoloniālās ekoloģijas. Saprast postkoloniālo pēc sociālisma

Vēlos pieteikt referātu, kurā pievērsīšos jautājumiem par to, kā posthumānisma un ekokritiskās idejas tiek izceltas laikmetīgās mākslas kontekstā, īpaši izceļot ekoloģiskās un klimata krīzes saistību ar pagātnes vides problēmu sekām, tostarp kolonizējošām varas attiecībām pagātnē, kas bieži vien turpina ietekmēt mūsu attiecības ar vidi arī šodien. Referāta centrālais analīzes piemērs būs Latvijas Laikmetīgās mākslas centra īstenotais mākslinieciskās pētniecības projekts Ekoloģija un solidaritāte. Pārdomājot postsociālismu caur postkoloniālismu Baltijā (2020–2023) un galvenokārt tā publiskā programma Pārmaiņu ekosistēmas un izstāde Dekoloniālās ekoloģijas. To ietvaros noritēja starpdisciplināri dialogi un mākslinieku sadarbība ar vides zinātniekiem, biologiem, ģeogrāfiem, antropologiem, kultūras studiju pētniekiem un citu radošo prakšu veidotājiem, meklējot atbildes tam, kā atskatīšanās uz neseno pagātni var palīdzēt saprast šodien un veidot jaunus konceptuālos ietvarus un rīcības veidus, kas ļautu pārvarēt esošo krīzi. Kā padomju okupācijas un arī iepriekšējo koloniālo režīmu mantojumā reģionā atbalsojas plašāka un līdz šim nepietiekami izvaicāta globālā koloniālisma loģika? Kādas perspektīvas, ētika un atbildība var virzīt jaunas attiecības ne tikai starp cilvēkiem, bet arī starp dzīvo un nedzīvo dabu, starp dabu un kultūru, starp sabiedrību un vidi? Kā, apvienojot radošas prakses un ekoloģijas idejas, var attīstīt jaunas pieejas cilvēku un dabas kopējai ekosistēmai? Kā strādāt ar ekoloģisko solidaritāti kā māksliniecisku praksi? Kā dabas vienlīdzības aizstāvību var apvienot ar politiskām prasībām pēc sistēmas pārmaiņām?

Aleksandrs Petrovs Vēstures un filozofijas fakultāte, LU

Ekoloģiskais diskurss Padomju Savienībā: LPSR ZA Filozofijas un tiesību institūta līdzstrādnieku kolektīvās monogrāfijas “Daba. Cilvēks. Sabiedrība” (1983) piemērs

Referāta mērķis ir parādīt teorētisko nostādņu transformāciju jautājumā par apkārtējās vides aizsardzību Padomju Savienībā 1980. gados, par piemēru ņemot vienu no savā laikā modernākajiem un daudzpusīgākajiem darbiem par šo tēmu – LPSR ZA FTI zinātnieku (V. Šteinbergs, V. Markovs, E. Vēbers u. c.) kolektīvu monogrāfiju “Daba. Cilvēks. Sabiedrība”, kura ir zīmīga ne tikai ar to, ka tajā mēģināts apskatīt minēto problēmu daudz plašākajā kontekstā, nekā tas bija pieņemts Padomju Latvijas zinātniskajā literatūrā līdz tam, bet arī ar to, ka tajā diezgan agrīni uzsākta jēdziena “ekoloģija” lietošana tādā izpratnē, kādā mēs to parasti lietojam arī mūsdienās – citējot pašus autorus, “sabiedrības un dabas attiecību vispārējo aktualitāšu apzīmēšanai”.

Referāts tiek izstrādāts kā daļa no topošā pētījuma “Latvijas PSR varas iestāžu politika dabas aizsardzības jautājumos (20. gs. 50.–80. gados)”, kura ietvaros, balstoties uz plašo arhīva materiālu bāzi un citiem avotiem,

tiks izpētīti ne tikai teorētiskie, tiesiskie un filozofiskie, bet arī praktiskie jautājuma aspekti, īstenoto dabas aizsardzības pasākumu efektivitāte un atbilstība deklarētajiem mērķiem.

Toms Stepiņš *Vēstures un filozofijas fakultāte, LU*

Būvējot ekoloģisko solidaritāti ar metaforas palīdzību: Ekosistēmu pakalpojumu gadījums

Visai nesen socioekoloģiskas pieejas vides problēmām un dabas aizsardzībai ir izmantojušas ekoloģiskās solidaritātes jēdzienu. Tā sākotnējie proponenti, Rafaels Matevē (*Mathevet*) un kolēģi, izmanto šo jēdzienu, lai uzsvērtu trīs būtiskas savstarpējās atkarības: ekoloģisku—starp biofizikāliem objektiem un procesiem, socioekoloģisku—starp cilvēku sabiedrībām un ekoloģiskām sistēmām, un sociālu—starp cilvēkiem un to normatīvajiem dabas pozicionējumiem sabiedrības ietvaros. Pēdējā no šīm savstarpējām atkarībām ir tikusi definēta kopīgu mērķu, vides saimniekošanas formu un institucionālu struktūru terminos, tomēr šajā kontekstā reti pieminētas ir diskursīvās prakses. Šis raksts fokusējas uz konfliktējošu diskursu lomu ekoloģiskās solidaritātes kavēšanā un aplūko mēģinājumu mākslīgi konstruēt ekoloģisku solidaritāti, t.i., ekosistēmu pakalpojumu pieeju. Kā rāda diskursa analīze, šī pieeja balstās jaunu—izmantojot Džordža Lakofa (*Lakoff*) terminu—konceptuālu metaforu radīšanā, lai veidotu (metaforiskus) sašuves punktus starp ekoloģijas un ekonomikas konfliktējošajiem diskursiem. Lai gan šis metaforiskās sašuves paņēmieni varētu izrādīties neatņemama sastāvdaļa diskursīvas solidaritātes veidošanā, tas nes vairākus būtiskus riskus, īpaši neiecerētu normatīvu implikāciju radīšanu. Ekosistēmu pakalpojumu pieejas metaforiskā sistēma implicē, piemēram, radikālas iejaukšanās pieeju dabas aizsardzībā, ekosistēmu funkciju reifikāciju un dabas kompleksitātes vienkāršošanu.

Artis Svece *Vēstures un filozofijas fakultāte, LU*

Globālo mijattiecību artikulācija un konkurējošie dabas diskursi Latvijā

Priekšstats par dabu kā saistību kopumu, sistēmu, kopienu pieļauj daudzveidīgas interpretācijas iespējas. Un kopš 19. gs. līdzās pastāv lokālais un globālais skatījums uz šīm saistībām – no vienas puses, piemēram, Fridriha Junges “ciema dīķis” un dabas mācība kā *Heimatkunde* vai Oldo Leopolda biokopiena, no otras, piemēram, Džeimsa Lavloka “geijas hipotēze” vai Timotija Mortona hiperobjekti. Ursula Heise darbā “Vietas apziņa un planētas apziņa: globāluma iztēle vides kontekstā” (2008) norāda, ka vides kustībai raksturīgā fokusēšanās uz lokālo noteiktos aspektos kļūst problemātiska, tāpēc viņa piedāvā ekokosmopolītismu kā noderīgu perspektīvu uz vides problēmām. Tas gan nenozīmē lokālo identitāšu atcelšanu, bet drīzāk aicinājumu meklēt jaunus, atvērtākus ekoloģiskās domāšanas veidus.

Arī Latvijā lokālās un globālās perspektīvas uz vides problemātiku konkurē un mijiedarbojas. Katrīna Švarca sava grāmatā par dabas un nacionālās identitātes saistību Latvijā (2006) nošķir agrāro nacionālismu un liberālo internacionālismu kā divas konkurējošas dabas diskursu formas atjaunotās Latvijas Republikas pirmajā desmitgadē, vienlaikus atzīstot, ka nacionālie diskursi spēj adaptēties un pārinterpretējot pārņemt globālo diskursu elementus. Un arī otrādi – internacionālā perspektīva var izrādīties visnotaļ nacionāli centrēta. Lai gan Švarcas piedāvātais dabas diskursu raksturojums nav mehāniski pārceļams uz 21. gs. situāciju, jautājums par globālās perspektīvas nozīmi un ietekmi Latvijā saglabājas.